

Yhteiskuntatutkimuksen vaikuttavuus ja uusi uljas maailma

■ Risto Heiskala

Viime aikoina opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) on laatinut yliopistoille uuden rahoitusmallin, jota parhaillaan hieman hienosäädetään. Uusi malli on kaikista mittaamiseen liittyvistä ongelmistaan huolimatta parempi kuin edellinen, koska aikaisempi malli otti huomioon vain yliopistojen opetuksen ja siihen liittyvän tutkintojen tuottamisen, mutta uusi malli huomioi lisäksi tutkimustoiminnan tulokset ja kattaa näin myös sen osan yliopistojen toiminnasta, joka tekee niistä yliopistoja ja erottaa ne esimerkiksi ammattikorkeakouluista. Sen sijaan usikaan malli ei huomioi yliopistojen opetuksen ja tutkimuksen käytäntösuhdetta juuri millään tavalla. Samalla OKM on kuitenkin painottanut useissa linjanvedoissaan juuri akateemisen toiminnan käytäntösuhteen tärkeyttä.

Tässä puheenvuorossa paneudun akateemisen toiminnan käytäntösuhteeseen yhteiskuntatutkimuksen perspektiivistä. Tarkastelen ensin sitä, mitä yhteiskuntatutkimus on ja sitten sitä, millä tavalla se vaikuttaa yhteiskunnallisiin käytäntöihin. Lopuksi keskustelen käynnissä olevista ”vuosisadan yliopistouudistukseen” liittyvistä ja mahdollisesti huomattavista muutoksista yhteiskuntatutkimuksen ja muidenkin akateemisten toimintojen käytäntösuhteessa.

Mitä yhteiskuntatutkimus on?

Brittiläinen luonnontieteilijä, virkamies ja kirjailija C.P. Snow piti vuonna 1959 Cambridgen yliopistossa esitelmän ja julkaisi siihen perustuvan kirjan *The Two Cultures and the Scientific Revolution* (1959, laajennettu laitos 1964; tässä käytän editiota Snow 1998), josta tuli varsin vaikutusvaltainen ja viitattu. Vähemmän tunnettu nykyisessä luon-

nontieteiden hallitsemassa akateemisessa maailmassa sen sijaan on esitelmän asetelma: Snown päätavoite oli nimittäin perustella humanistiselle tutkijayhteisölle, että sen edustaman *arts and letters* -kulttuurin lisäksi on olemassa myös luonnontieteellinen kulttuuri, jolla on legitiimi paikka akateemisessa yhteisössä, koska se tuottaa tietoa, jonka varassa voidaan tuotantokoneistoa kehittämällä ratkoa köyhyyden ja sairauksien kaltaisia ihmiskunnan suuria ongelmia.

Kirjoitusajankohdan Cambridgessa esitelmän ajatus sai puolustajien lisäksi myös kiihkeitä vastustajia (Cornelius & Vincent 1964), mutta maailmalla se vakiintui ennen muuta kuvaukseksi kahdesta yhteismitattomasta akateemisesta tietomuodosta. Näistä vanhempaa ja yliopistojen toiminnassa aikaisemmin vakiintunutta edusti humanistinen kulttuuri, jonka tavoitteena oli ilmiöiden merkityksen valaiseminen ja kanssaihminen ymmärtäminen. Sen paradigmaattiset julkaisumuodot olivat näkemyksellinen monografia ja esse sekä rahoituksen perusteluna kulttuurisen tiedon tuottaminen ja siirtäminen sukupolvelta toiselle. Uudempi tulokas akateemisessa maailmassa oli luonnontieteiden *science*-kulttuuri, jonka tavoitteena olivat luonnonilmiöitä koskevat peittävät lait ja ennustuskyky. Tämän kulttuurin paradigmaattinen julkaisumuoto oli journaliartikkeli ja rahoituksen perustelu yhtäältä luonnonilmiöitä koskevan tiedon itseisarvo ja toisaalta teknologinen hyödyllisyys.

Snown jaottelusta on käyty laajaa keskustelua, jossa useimmat puheenvuorot ovat erilaisista siihen esittämistään muutoksista huolimatta hyväksyneet ajatuksen hänen luonnostelemansa kahden kulttuurin olemassaolosta ja myös nii-

den välisen keskustelun hankaluudesta. Monet tutkijat ovat kuitenkin huomauttaneet, että kah-tiajako ei ole tyhjentävä, vaan 1900-luvun aikana ja erityisesti toisen maailmansodan jälkeen aka-teemiseen maailmaan vakiintui myös kolmas kulttuuri, jota voidaan kutsua yhteiskuntatutkimukseksi (esim. Lepenies 1985; Flyvberg 2001 ja Kagan 2009). Se pyrki lisäämään yhteiskunnallisia prosesseja koskevaa tietoa ja yhdistelee näin tehdessään sekä luonnontieteiden että humanististen tieteiden tavoitteita ja menetelmiä. Sen paradigmaattiset julkaisumuodot ovat tulkintahorisontiltaan kontrolloitu monografia, temaattinen artikkelikokoelma ja journal-artikkeli. Sen rahoitusta voidaan perustella monella tavalla vetoamalla esimerkiksi yhteiskunnan toimintaa koskevaan teoreettiseen tietoon, kulttuuriseen tietoon, käytännölliseen järkeen, sosiaaliteknologiseen hyödyllisyyteen ja yhteiskuntakritiikin tarpeellisuuteen.

Yhteiskuntatutkimuksen erityislaatua akateemisena kulttuurina voidaan valaista ainakin kolmella huomautuksella.

Ensinnäkin, yhteiskuntatutkimus käyttää kahta muuta akateemista rekisteriä resursinaan, mutta on kolmas tietomuoto, jonka identiteetti määrittyy sen käytäntösuhteesta. Yhteiskuntatutkimuksessa ei nimittäin olisi paljoakaan mieltä, elleimme ajattelisi, että sen tulokset joko välittömästi tai välillisesti motivoituvat pyrkimyksestä kommentoida *poliksen* tapahtumia käytännöllisen järjen perspektiivistä. Koska yhteiskunnallinen tapahtuminen on luonteeltaan varsin kompleksista, yhteiskuntatutkimuksen alalla ei yleensä päästä peittävästä laeista muodostuvaan teoreettiseen tietoon. Ennustamisen sijasta korostuvat ennakointi (engl. *forecasting*, Bell 1973) ja lakien sijasta nyrkkisäännöt, vaihtoehtoiset skenaariot ja sosiaaliset mekanismit. Näistä voidaan mainita muun muassa itsensä toteuttava ennuste (Merton 1968), Matteusefekti, jonka mukaan niille, joilla on, yleensä annetaan lisää ellei tapahtumien kulkuun puutu jokin toinen vastakkaiseen suuntaan vaikuttava tekijä (Ylikoski 2015), ja havainto, jonka mukaan vallankumoukset yleensä syntyvät Suomen kansalaissodan tavoin

tilanteissa, joissa järjestyksen ylläpidosta aiemmin vastannut valta syystä tai toisesta vetäytyy ja jättää kentän avoimeksi uusille toimijoille (Tilly 1993).

Toiseksi, yhteiskuntaa ei voi selittää ymmärtämättä. Esimerkiksi Max Weber ilmaisi tämän asian sanomalla, että sosiologia on ”tiede, joka keskittyy sosiaalisen toiminnan tulkitsevaan ymmärtämiseen ja tätä kautta sen kulun ja seurausten syyperäiseen selittämiseen” (Weber 1968: 4, alkuteos 1922). Tällä hän tarkoitti sitä, että yhteiskuntatutkimus on luonnontieteiden tavoin kiinnostunut kausaalianalyysistä, mutta yhteiskuntatutkimuksen tapauksessa syy-seurausketjujen osaksi on luettava myös yhteiskunnallisten toimijoiden merkityksenantoja. Näiden merkitysten tulkinnassa yhteiskuntatutkimus on pakotettu käyttämään humanististen tieteiden menetelmiä. Lisäksi yhteiskuntatutkimus ymmärtää kausaalianalyysin ennen muuta aitojen mahdollisuuksien analyysinä, joka viittaa luonnontieteellisen ennustamisen sijasta pikemminkin vaihtoehtoisten realististen skenaarioiden laadintaan.

Kolmanneksi, yhteiskuntatutkijat ovat pakotettuja ymmärtämään oman tiedontuotantonsa interventiona (Touraine 1981; Foucault 1980), jota usein luonnehtii niin sanottu kaksois-hermeneutiikka (Giddens 1984). Tätä voidaan kuvata kaksivaiheisena prosessina, jonka ensimmäisessä vaiheessa tutkijan on tehdäkseen asiantuntijatulkinnan yhteiskunnasta tutkittava, mitä yhteiskunnalliset käytännöt toimijoille merkitsevät. Näin tehdessään hän kehittää eksperttikieltä, jolla jäsentää kohdettaan. Toisessa vaiheessa tämä yhteiskuntatutkijan eksperttikieli usein ”putoaa” tutkimusten julkaisemisen jälkeen takaisin yhteiskunnallisiin käytäntöihin ja alkaa jäsentää niitä. Näin sellaisista käsitteistä kuin ”bruttokansantuote”, ”rooli”, ”normi” ja ”yliminä” tulee arkikieltä, joka alkaa jäsentää ihmisten ja organisaatioiden toimintaa.

Miten yhteiskuntatutkimus vaikuttaa yhteiskunnallisiin käytäntöihin?

Edellä olen kuvannut yhteiskuntatutkimusta kolmantena akateemisena kulttuurina pysytel-

len varsin yleisellä tasolla. Tällä yleisellä tasolla asiaa voitaisiin periaatteessa käsitellä paljon laajemminkin (ks. Heiskala 2000), mutta voidaananko yhteiskuntatutkimuksen vaikutuksesta yhteiskunnallisiin käytäntöihin sanoa jotain hieman konkreettisempaa? Käsittääkseni voidaan eritellä ainakin kahdeksan vaikutusalueita. Nämä ovat:

Työvoiman kvalifointi eli opetus on yhteiskuntatutkimuksen tärkein interventiomuoto. Lähes kaikki poliittiset päättäjät ja julkishallinnon virkailijat ovat käyneet läpi (yleensä yhteiskuntatieteellisen) yliopistokoulutuksen. Sama pätee suurimpaan osa talouselämän ydinhenkilöistä. Näiltä ihmisiltä menee opintojen jälkeen 10–20 vuotta kivuta paikoille, joissa he tekevät merkittäviä tulevaisuutta koskevia polkuvalintoja. Sinä aikana ja asemiin päästyään he eivät enää ehdi seurata tutkimuksen kehitystä. Niinpä, jos ajattelemme, että päättäjät asemiin päästyään pysyvät niissä 20–40 vuotta, maailman suunnasta päätetään keskimäärin 30 vuotta vanhan yhteiskuntatieteen varassa. Yliopistonopettajien kannattaa siis harkita todella tarkkaan, mitä luennoillaan sanovat!

Institutionaalinen suunnittelu on toiseksi tärkein interventiomuoto. Se kattaa kaikki yhteiskunnan tietojärjestelmät (tilastotoimen instituutiot sekä niiden taulukointirakenne ja tunnusluvut), julkisen vallan hallinnon rakenteen (ministeriöiden ja muiden hallinnon organisaatioiden työnjako ja toimintatapa) sekä yksityisen sektorin organisaatiomuodot. Se osa näistä institutionaalisista muodoista, joka ei perustu pelkkään traditioon tai puhtaaseen sattuumaan on yleensä aina jonkin yhteiskuntatutkijan tai yhteiskuntatutkijoiden joukon joskus suunnittelemaa. Ajan kuluessa tämä suunnittelijan panos kuitenkin unohtuu ja organisaatiomuodot vakiintuvat osaksi arjen rutiineja. Sen vuoksi tämä interventiomuoto on edellisen tavoin arkijärjelle suurelta osin näkymätöntä ja siksi usein luullaankin, ettei yhteiskuntatutkimuksesta ole mitään hyötyä.

Tutkimus tuottaa tieteellisen keksinnön muotoa ”on luultu että x, mutta tosiasiaa y”. Tutkimus on aikaavievää, harvinaista ja välttä-

mättä teoriapitoista. Lisäksi se edellyttää usein laajamittaista empiiristä työtä, joka ei yleensä ole mahdollista yhden tutkijan tai tutkijaryhmän työnä, vaan edellyttää tradition kumulointumista. Tutkimuksen tuloksena on usein kysymyksen vastauksen sijasta tapa asettaa kysymys toisin. Tieteen käytäntösuhteen kannalta tutkimus on periaatteessa avainasemassa, koska tieteen yhteiskunnallista edistystä tuottava voima perustuu juuri tutkimuksen kykyyn tuottaa uusia tuloksia, joiden varaan voidaan rakentaa uusia teknologioita ja yhteiskunnallisia käytäntöjä. Tosiasiallinen tilanne on kuitenkin toinen. Käytännössä päätöksentekijät eivät nimittäin usein ymmärrä tutkimusta eivätkä halua kuulla tuloksista, jotka edellyttävät vakiintuneiden toimintakehysten muuttamista. Niinpä juhlapuheiden ”evidence based policy” kääntyykin käytännön ”policy based evidenceksi” eli tutkimustuloksia käytetään vain, jos ne ovat hyödyllisiä oman politiikan legitimoimiseksi (ks. esim. Sipilä 2015; Alasuutari & Qadir 2014). Tutkimuksen efektiivisin tie käytäntöön kulkee siksi opetuksen kautta edellä mainitulla muutaman vuosikymmenen viiveellä.

Normaalitiede toistaa tutkimuksen tuloksia ja tuottaa tutkimukselle datapohjaa. Sen tunnusklausula on ”another brick in the wall”, missä suhteessa se poikkeaa tutkimuksesta, joka yleensä hajottaa muurin tai siirtää sen paikkaa tuottamalla jonkin teoreettisen keksinnön. Suurin osa yliopistoissa tutkimukseksi kutsuttua toimintaa on normaalitiedettä. Normaalitiede ei ole samalla tavalla sankarillista kuin tutkimus, mutta se on silti tärkeää myös tutkimuksen perspektiivistä, koska tutkimusta ei voi tehdä ilman normaalitieteen tarjoamaa kasvualustaa. Normaalitieteen käytäntösuhteeseen pätee se, mitä edellä sanottiin tutkimuksen käytäntösuhteesta.

T&K. Tutkimus- ja kehitystoiminta muistuttaa tutkimusta ja normaalitiedettä, mutta niihin nähden sen horisontti on suljetumpi toiminnan tilaajan asettamien relevanssioletusten kautta, aikajänne lyhempi ja kunnianhimon taso matalampi. Karkeasti t&k jakautuu kahtia vastaustutkimukseen ja kysymystutkimukseen. Edellinen vastaa tilaajan relevanssioletuksista juontuviin

kysymyksiin (”kuinka paljon Suomessa on x?”). Jälkimmäinen taas voi vastausten lisäksi myös muotoilla toimeksiantoa uudelleen (”kysymys ’kuinka paljon Suomessa on x?’ on väärin asetettu, sen sijaan kannattaa kysyä z”). Periaatteessa t&k:lla on huomattava interventiovaikutus yhteiskunnan käytäntöihin, koska se on tilaajan asettamien tiedon relevanssioletusten vuoksi lähellä niitä. Tosiasiassa t&k kuitenkin on tietomuotona ongelmallinen: jos se on vastaustutkimusta, se ei muuta mitään vaan on vain toinen nimitys hallinnolliselle virkatyölle, jonka tilaaja voisi tehdä ilman tutkijoitakin; jos se taas on kysymystutkimusta, se törmää usein ”policy based evidence”-ongelmaan eli haudataan ellei se miellytä tilaajaa, vaikka tulokset olisivat tärkeitäkin.

Konsultointi on tutkimuksen, normaalityteen ja t&k:n avulla saavutetun asiantuntemuksen käyttöä kohdennettuihin tehtäviin. Tällainen toiminta, esimerkiksi jonkin maan hallituksen tieteellisen neuvonantajan tehtävä, voi olla hyvinkin vaikutusvaltaista, mutta se ei enää ole tutkimusta. Silti kyse on edelleen käytännöllisen järjen käytöstä.

Tutkija kansalaiskeskustelussa. Kansalaiskeskustelussa tutkija voi esittää omia puheenvuorojaan, joissa hän käyttää hyväkseen asiantuntemustaan ja nostaa näin keskustelun tasoa. Tällainen menettely on niin ikään käytännöllisen järjen käyttöä kollektiivin tai jonkin sen intressiryhmän hyväksi. Tällainen toiminta voi olla yhteiskunnallisesti hyvin merkityksellistä, koska se saattaa onnistuessaan täydellisesti muuttaa sen tavan, jolla joitain yhteiskunnan ilmiöitä kehystetään. Tällä puolestaan voi olla ratkaisevia vaikutuksia tulevan yhteiskunnallisen kehityksen suuntaan. Esimerkistä käy vaikkapa tapa, jolla autoilu, joka Helsingissä ennen suurelta osin tutkijoiden johtaman vihreän liikkeen nousua käsitteellistettiin ensisijaisesti ratkaisuksi liikkumisongelmaan, on sen jälkeen tullut uudelleenkäsitteellistetyksi myös sosiaalisesti ongelmaksi, millä on ollut ja tulee olemaan suuria vaikutuksia kaupunkisuunnitteluun.

Tutkija kansalaisena. Tutkijan oma kansalaismielipide on erotettava tutkimukseen perustu-

vasta toiminnasta, muutoin tutkija käyttää oppituolia saarnastuolina, mistä esimerkiksi Weber neuvoi pidättäytymään. Olisi kuitenkin hyvä, että tutkijat eivät kokonaan pidättäytyisi toiminnasta kansalaisyhteiskunnan jäsenenä. Muutoin menetämme sellaisten kansalaisten poliittisen panoksen, jotka ovat olleet niin kiinnostuneita yhteiskunnallisista asioista, että ovat päätyneet yhteiskuntatieteelliselle uralle.

Käytäntösuhteen käynnissä oleva muutos

Yliopistolaitoksella on takanaan noin tuhannen vuoden historia (vähän yli tai vähän alle riippuen siitä, kummalta puolen Välimerta aloitetaan: Al-Karaouinen yliopisto Marokossa perustettiin vuonna 859 ja Euroopan ensimmäinen yliopisto eli Bolognan yliopisto vuonna 1088). Tämän taipaleen aikana se on kokenut kaksi suurta uudistusta.

Ensimmäinen yliopistouudistus tapahtui, kun uskonnon ja kirkon oppia levittävä ja traditiota sukupolvelta toiselle siirtävä luostarimainen instituutio muutettiin valistusyliopistoksi, joka oli ”järjen kirkko” ja oppineen eliitin ”järjen tasavalta”. Tämä muutos huipentui 1800-luvun Saksassa humboldtilaiseen yliopistoideaaliin, jonka tunnus oli *Bildung durch Wissenschaft* (”ylös-rakentuminen tutkimuksen kautta”). Tänäpäivänä se talvehtii parhaiten Yhdysvaltain resurssiltaan ylivoimaisissa eliittiyliopistoissa. Humboldttilaisessa yliopistossa on tärkeää, että yliopistossa tehtävällä tutkimuksella on vaikutusta ympäröivään yhteiskuntaan, mutta se pitää tiukasti kiinni siitä ajatuksesta, että tutkimuksen ja opetuksen laadun kriteerejä voi arvioida vain oppineiden yhteisö.

Toinen yliopistouudistus puolestaan on poliittisten mahtien ja valtiollisten hallintojärjestelmien yritys antaa opetukselle ja tutkimukselle sisällöllisiä kriteereitä ja alkaa aidosti ohjata yliopistolaitoksen kehitystä. Tämä uudistus on parhaillaan meneillään kaikkialla maailmassa. Sen vaikutukset ovat vahvimpia maissa, joissa yliopistojen rahoitus pohja on valtion varassa, siis Suomen kaltaisissa maissa. Ei siis ollut lainkaan liioiteltua kutsua taannoista yliopistolain muutta-

mista ”vuosisadan yliopistouudistukseksi”.

Yliopistouudistukset eivät ole ongelmattomia. Humbolttilaisessa yliopistossa ajateltiin, ettei professorin järkeä parempaa järkeä maailmassa ole. Järjen tuomioistuin oli siksi professorien kokous, joka asetti myös tutkimus-käytäntösuhteen kriteerit. Ajattelutapa ei ollut ongelmaton. Periaatteellisella tasolla näitä ongelmia käsitteli jo Immanuel Kant vuodelta 1798 olevassa kirjoituksessaan ”Der Streit der Fakultäten” eli ”Tiedekuntien/järjen muotojen välinen kiista”. Käytännön tasolla ongelmat ilmenivät muun muassa niissä Suomen yliopistojen hallituksissa, jotka koostuivat vuoden 2010 hallintomallin uudistukseen asti dekaaneista, jotka kukin puolustivat oman tiedekuntansa etuja, minkä vuoksi hallitukset eivät yleensä koskaan onnistuneet muuttamaan organisaationsa toimintaa juuri millään tavalla. Tässä oli puolensakin. Koska sekä dekaanit että rehtorit olivat pitkän akateemisen uran tehneitä professoreita, he tunsivat akateemisen maailman niin hyvin, että jos he joskus tekivät joitain uudistuksia, ei ollut syytä pelätä näiden uudistusten vahingoittavan akateemisen maailman elintärkeitä toimintoja.

Toinen yliopistouudistus ei ole ainakaan edeltäjänsä ongelmattomampi. Se murtaa Kantin ”oppineiden tasavallan” ajatukseen sisältyneen periaatteen, jonka mukaan professorien kokous on ”järjen tuomioistuimen” lähin vastine kuin alapuolisessa maailmassa. Tiedekuntien dekaaneista koostuvien hallitusten sijaan se tuo yliopistoihin hallitukset, joiden jäsenten enemmistö koostuu ulkopuolisista jäsenistä. Näin se tuo yliopistojen ohjaukseen arkijärkeä akateemisen järjen sijasta. Koska arkijärki tähän tilanteeseen päästyään tai jouduttuaan usein tuntee epävarmuutta, se kaipaa tuekseen teknisiä kalkyyleja. Niiden etuna on mahdollisuus perustaa päätökset johonkin kvantifioitavissa olevaan kriteeristöön. Haittapuolena puolestaan on, että tekniset kalkyylit ovat parhaimmillaankin epäsensitiivisiä ja pahimmillaan täysin harhaanjohtavia, kuten jokainen yliopistojen tulostietokantojen kanssa aikaansa viettänyt hyvin tietää. Mihin siis yliopiston ulkopuolisen hallituksen jäsenen tulisi päätöksissään tukeutua? Tulisiko hänen

nostaa oma arkijärkensä akateemisen järjen kriteeriksi? Vai tulisiko hänen kenties luottaa joihinkin akateemisiin informantteihin ja seurata heidän neuvojan tai kenties sittenkin vain pal-kita mekaanisesti niitä toimintoja, joiden tulostindikaattorit ovat suurimmat? Ylipäättään, miten tässä sivistysyliopiston jälkeisessä uudessa yliopistossa käy akateemisten ideaalien, entä yhteiskuntatutkimuksen käytäntösuhteen?

Yhteiskuntatutkimuksen käytäntösuhde uudessa uljaassa maailmassa

On liian aikaista vastata edellä esitettyihin kysymyksiin, mutta voimme silti spekuloida tulevilla kehityssuunnilla yhteiskuntatutkimuksen käytäntösuhteessa käymällä läpi sen muodoista aikaisemmin esittämäni kahdeksan kohdan listaa.

1. Työvoiman kvalifointi eli opetus: Korkeatasoinen ja paneutunut opetus kuuluu akateemisen yhteisön ideologiseen koodiin, mutta akateemiset yhteisöt eivät nykyisin palkitse paneutuneesta opetuksesta. Yksilöllisen urakehityksen kannalta on siksi aina järkevämpää panostaa tutkimukseen kuin opetukseen. On siis olemassa uhka opetuksen heikkenemisestä ja se muodostuu sitä reaalismemmaksi mitä niukemmaksi yliopistojen resurssitilanne käy.

2. Institutionaalinen suunnittelu: Institutionaaliselle suunnittelulle ei yliopistoissa ole mitään esteitä, mutta se tapahtuu nykyisin pääosin muualla kuin yliopistoissa eli sektoritutkimuslaitoksissa ja virkakoneistoissa, jotka eivät luota siihen, että yliopistoissa tunnettaisiin niiden tarpeet riittävän tarkasti.

3. Tutkimus: Nykyistä elämänmenoa luonnehtiva kärsimätön ja tuloshakuinen kulttuuri ei ehkä kykene kestäämään sitä pitkää aikajännettä ja aitoa riskiluonnetta, jotka molemmat liittyvät erottamattomasti merkittäviä teoreettisia keksintöjä tavoittelevaan tutkimukseen. Tämä on aikamme yliopistolaitoksen suurin ongelma. Jos tuloskontrollikulttuuri nimittäin kurjistaa varsinaisen tutkimuksen edellytyksiä, uhattuna on koko yliopistojen legitimaatioperusta: me rahoitamme yliopistoja verovarosta juuri siksi, että uskomme niiden innovaatiopotentialin ole-

van sellaista laatua, että niissä aina silloin tällöin keksitään jotain, jonka varassa pärjätään kauemman kuin joulusesonki tai seuraava vuosineljännes. Janoamme siis tieteellisiä kumouksia ja läpimurtoja, mutta nykyisessä järjestelmässä on suuri riski siihen, että tuhoamme niiden edellytykset hätäisellä ja mekaanisella tuloskontrollilla.

4. Normaalitiede: Mekaanisen tuloskontrollin maailmassa normaalitiede voi hyvin. Se on suhteellisen riskitöntä toimintaa, joka tuottaa julkaisuja tasaisena virtana. Panos-tuotos-laskelmat on siksi helppo tehdä. Tällaisissa oloissa normaalitiede voi jopa niin hyvin, että se voi syrjäyttää varsinaisen tutkimuksen (kohta 3 edellä).

5–6. T&K ja konsultointi: Tutkimus- ja kehitystoimintaa tukevia rakenteita on sekä nyky-yhteiskunnan taloudellisessa järjestelmässä (yritykset) että hallintojärjestelmässä (sektoritutkimuslaitokset ja ministeriöt), mutta sen tulokset eivät tule näkyviin yliopistojen tuloskontrollijärjestelmissä. Siksi sen on syytä olettaa vähenevän yliopistoissa. Konsultointiin pätee sama.

7–8. Tutkija kansalaiskeskustelussa ja kansalaisena: Tutkijoiden osallistumiselle kansalaiskeskusteluun ei ole muita insentiivejä kuin turhamaisuus ja oma into. Olosuhteissa, joissa niukkenevat resurssit johtavat kiristyvään urakampailuun ja resurssikampailuun yliopistoissa, on syytä olettaa näiden toimintojen entisestään niukkenevan. Vakavasti uraansa panostava tutkija ei siksi olisi tuhannut aikaansa esimerkiksi tämän kirjoituksen kaltaisen puheenvuoron laadintaan.

Mihin siis olemme menossa?

Edellä sanotun pohjalta näyttäisi siltä, että olemme luoneet yliopiston, jolla on tendensi suunnata kaikki liikkenevät resurssit normaalitieteelliseen tutkimukseen ja tehdä näin kunnianhimoisimman tutkimuksen, opetuksen ja ympäröivää yhteiskuntaa hyödyttävän toiminnan kustannuksella. Samanaikaisesti yliopiston päätöksentekorakenne on uudistettu siten, että siitä on purettu entiset nopealiikkeisiä toimintatapojen muutoksia estäneet konservatiiviset

rakenteet, mutta samalla päätöksentekooelimitys on menetetty suuri määrä yliopistojen toimintaa koskevaa asiantuntemusta.

Muutos ei koske yksinomaan yliopistojen hallituksia vaan suurelta osin myös rehtoreita ja dekaaneja. Nyt, kun näiden positioiden täyttämisen tapa on muuttunut, rehtorit ja dekaanit eivät enää ole *primus inter pares* professoreiden muodostamassa oppineiden tasavallassa. Samalla näitä positiota täytettäessä on alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota ehdokkaiden toimitusjohtajamaisiin piirteisiin ja vähemmän heidän akateemiseen karismaansa. Onkin päädytty tilanteeseen, jossa yliopistojen paras tutkimus ja korkein hallinto ovat alkaneet erkaantua toisistaan. Tämä käy ilmi muun muassa siitä, että ennen suuri osa rehtoreista ja dekaaneista oli Suomalaisen Tiedeakatemian istuvia tai tulevia jäseniä, mutta nykyisin on syytä epäillä, ettei monia heistä tulla koskaan esittämään jäseniksi, koska akateemiset meriitit eivät siihen riitä. – Tällä en halua väittää, että yliopistojen korkeimpien hallintotehtävien haltijat olisivat vähemmän päteviä kuin ennen. Päinvastoin, monesti he ovat hallinnollisesti jopa pätevämpiä, mutta nykyisin he kuuluvat eri ammattikuntaan kuin oppineet, joita he hallitsevat!

Samalla kun olemme jättäneet hyvästit akateemiselle maailmalle, jossa rehtorit olivat ihanetapauksessa Martin Heideggerin, Theodor Adornon tai Ralf Dahrendorfin kaltaisia akateemisiä heroksia ja jossa yleisemminkin ajateltiin, että korkeisiin yliopistohallinnon positiioihin sopivat parhaiten 60 vuotta täyttäneet menestyneet tieteilijät, olemme luoneet varsin ketterästi liikkumaan kykenevän hallinnon, jossa ei ole entisen kaltaisia muutoksen lukkoja. Koska lukkojen mukana meni suuri osa asiantuntemusta, myös riskitasot nousivat. Jää nähtäväksi lähivuosisikymmeninä, kumpia Suomen yliopistojärjestelmässä aktualisoituu enemmän, ketteryyden etuja vai siihen sisältyviä riskejä.

Kirjallisuus

- Alasuutari, Pertti & Qadir, Ali (toim.) (2014) *National Policy-Making. Domestication of Global Trends*. London: Routledge.
- Bell, Daniel (1973) *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
- Cornelius, David K. & St. Vincent, Edwin (toim.) (1964) *Cultures in Conflict: Perspectives on the Snow-Leavis Controversy*. Chicago: Scott.
- Flyvberg, Bent (2001) *Making Social Science Matter. Why Social Inquiry Fails and How it Can Succeed Again?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, Michel (1980) *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Heiskala, Risto (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kagan, Jerome (2009) *The Three Cultures. Natural Sciences, Social Sciences, and the Humanities in the 21st Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lepenius, Wolf (1985) *Die drei Kulturen. Soziologie zwischen Literatur und Wissenschaft*. München: Hanser.
- Merton, Robert K. (1968) *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.
- Sipilä, Jorma (2015) Vaikeampaa kuin luulisi. *Yhteiskuntapolitiikka* (80)2: 189–190.
- Snow, C. P. (1998) *The Two Cultures*, with Introduction by Stefan Collini. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, Charles (1993) *European Revolutions, 1492–1992*. Oxford: Blackwell.
- Touraine, Alain (1981) *The Voice and the Eye*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, Max (1968) *Economy and Society*. Toim. Guenther Roth and Claus Wittich. Berkeley: University of California Press.
- Ylikoski, Petri (2015) Huonoja ja hyviä perusteita kokeelliselle sosiologialle. *Sociologia* (52)3: 204–221.

Kirjoittaja on professori ja Tampereen yliopiston Tutkijakollegiumin johtaja. Kirjoitus perustuu yhteiskuntatieteellisen alan dekaanipäivillä Tampereella 16.1.2015 pidettyyn esitelmään.

Juhlivat seurat vuonna 2016

- Kotikielen Seura (140 vuotta)
- Suomen Geologinen Seura – Geologiska Sällskapet i Finland (130)
- Suomen kirkkohistoriallinen seura – Finska kyrkohistoriska samfundet (125)
- Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura (125)
- Finska Kemistsamfundet – Suomen Kemistiseura (125)
- Tekniikan Akateemisten Liitto TEK (120)
- Suomen Biologian Seura Vanamo (120)
- Suomen musiikkitieteellinen seura – Musikvetenskapliga sällskapet i Finland (100)
- Tekniikan Historian Seura THS (90)
- Suomen kuntateknikan yhdistys (90)
- Maanmittaustieteiden Seura (90)
- Historian Ystävien Liitto (90)
- Geofysiikan Seura (90)
- Porthan-Seura (80)
- Suomen Työterveyslääkäriyhdistys (70)
- Visaseura (60)
- Suomen Lastenpsykiatriyhdistys (60)
- Kansainvälisen Hallintotieteiden Instituutin Suomen osasto (60)
- Teologinen Julkaisu-seura (50)
- Suomen Oppihistoriallinen Seura – Finlands Lärdomshistoriska Samfund (50)
- Suomen Laatu-yhdistys (50)
- Suomen Atomiteknillinen Seura – Atomtekniska Sällskapet i Finland (50)
- Infektio-tautien tutkimus-yhdistys – Föreningen för infektionssjukdomsforskning (50)